
GENTSE MAANDKALENDERVERZEN UIT DE VROEGE ZEVENTIENDE-EEUW

In 1636 verscheen te Gent bij Gerlacus Graet, de stamvader van een bekend drukkersgeslacht in deze stad, een almanak “gemaakt” door Joos de Schep(p)ere, gezworen landmeter en wijnroeder aldaar. Dit is de tweede druk van een boekje in 16de-formaat dat merkwaardige, sterk op Gentse toestanden georiënteerde kalenderverzen bevat, acht vierregelige strofen voor elke maand van het jaar met nog een toemaatje (8vv.) op het einde van december. Deze verzen zijn het waarop we hierna de aandacht willen vestigen.

Hun literaire waarde is weliswaar miniem, maar hun Gentse oorsprong en betrokkenheid maakt dat zij onze aandacht ten volle verdienen.

Vooraleer ons daarop te concentreren, bekijken we toch even de ganse inhoud van deze uiterst zeldzame maar interessante almanak. Alhoewel dit soort populair drukwerk op een groot aantal exemplaren gedrukt en verspreid werd, is - voor zover bekend - van deze almanak slechts één exemplaar bewaard ¹. Het werkje bestaat uit een convoluut van verscheidene minder omvangrijke boekjes, elk met een eigen titelpagina, die door een vollere band met groene linten tot een geheel zijn verenigd.

Het eerste is de hierboven reeds genoemde, eigenlijke *Almanack Van 't Schrickel-jaer ons Heeren MDCXXXVJ Gemaect ende gecalcuteert op den Meridiaen der vermaerde stadt van Gent...* Deze titel wordt gevolgd door de

VERMAEN
VAN DEN VADER
des huysghesins,

Aen alle huys-houdende personen / in
dit teghenwoordigh jaer 1636.
Ghemaeckt door J. B. J. S.
Den tweeden druck vernieuwt, vermeerderd,
ende verbeterd.

Tot Ghent/ By Gerlacus Graedt/ in de
Brugh-straet in den Enghel/ 1636.

Maagd van Gent in houtsnede. Dit eerste deel is in feite een kalender. Daarop volgt een nieuwe titelpagina met dezelfde houtsnede en hetzelfde drukkersadres, "In den Engel" in de "Brugh-straet", d.i. Burgstraat: *Prognosticatie van het Schrickel-jaer*, enz. zoals in het eerste deel.

Het derde deel, weer met eigen titelpagina, is een *Chronicxken ende cort Verhael vande notabelste gheschiedenisse der Nederlanden zedert den jaere 1500*. Dit stuk werd door Graet overgenomen van een Antwerpse collega, zoals blijkt uit het adres op deze titelpagina: 't Antwerpen, By Jacob Mesens op de Lombaerde veste in den gulden Bybel.

Daarop volgt, eveneens met apart titelblad: *Vermaen van den Vader...* (zie afbeelding), met daarin de kalenderverzenen, het interessantste deel van deze almanak, waarover zo dadelijk meer.

Het laatste deel in het boekje, ook nu weer met eigen titelblad, is *Het Vermaen van de Moeder des Huys-ghesins aen alle jonghe dochters*. Het wordt er toe-

geschreven aan Ioffrouw M.I.B.I. en is duidelijk bedoeld als tegenhanger van het deel dat eraan vooraf gaat. De waarde ervan is echter veel minder en de inhoud een opeenstapeling van gemeenplaatsen.

De twee laatste delen geven weer Gerlacus Graets eigen adres op.

Het *Vermaen van den Vader* bestaat uit een voorwoord, gevolgd door een tweedelige inhoud in verzen: het eerste deel is sterk didactisch, nl. "Den Vader des Huysghesins leert hier aen alle Ouders ende kinders, de principaelste poincten van hun devoirs". Daarop volgen als deel twee de kalenderverzen voor elke maand van het jaar, die we hierna laten volgen.

Deze laatste hebben een sterk Gentse inslag. Naast onvermijdelijke algemeenheden, de beste tijden voor inkopen allerhande, heiligenfeesten, weervoorspellingen en dgl., is er grote aandacht voor alle Gentse foren, de wijnen en feesten die de Gentenaars aanspreken: de teerfeesten en koningvieringen van de vier hoofdgilden, de Zomerliefkermis te Mariakerke, de Wetterse reuzen, het Lokerse openluchtoneel, de bedevaart naar Lochristi, enz.

Wat de tijd van ontstaan betreft, wordt de datum (1636) op de titelpagina bevestigd door de derde strofe bij de maand oktober waarin een episode uit de Dertigjarige Oorlog ter sprake komt. Te oordelen naar de gebeurtenissen die daar vermeld worden, kunnen de jaarverzen alvast niet ouder zijn dan ca. 1632-1633.

In deze verzen ontbreken echter iets meer dan acht strofen. Dit is niet te wijten aan een defect aan het enig bewaarde exemplaar, maar aan een fout bij het drukken van de tweede druk.

In de eerste druk, waarvan dus geen exemplaar bekend is, was de tekst wel volledig. Dit weten we omdat een bekende Gentenaar vele tientallen jaren later daaruit de tekst van de verzen heeft gekopieerd in een handschrift dat gelukkig wel tot ons is gekomen. Deze kopie laat ons dan ook toe de in de almanak ontbrekende verzen aan te vullen.

Deze Gentenaar was de rederijker, kuiper en azijnlegger Jacobus Hije (1667-1749) die als actief medewerker betrokken was bij de heroprichting van de Fonteine in 1701. Deze op de Begijnengracht geboren en getogen rederijker was een veel gevraagd entertainer die zich in zijn vrije tijd ook sterk tot de literatuur aangetrokken voelde. Hoe bekend en gevierd hij ook te Gent in zijn tijd is geweest, na zijn dood is hij vlug zogoed als geheel vergeten door zijn stadsgenoten. Zijn werk dat, naast allerlei gedichten, ook toneelstukken, zangspelen en liederen omvat, bleef tot voor kort bijna geheel ongedrukt. Het is voor het grootste gedeelte bewaard in een verzamelhandschrift, nu in de centrale bibliotheek van de Universiteit Gent (hs. 2421) ². Hije werd op latere leeftijd deken van de Begijnengrachtbuurt en ligt begraven in de St.-Martinuskerk van Ekkergem.

Een aantal van zijn gedichten handelt over Gentse gebeurtenissen, waarvan

Hije als ooggetuige verslag uitbrengt. Ze zijn voor Gent en Gentenaars natuurlijk, zelfs afgezien van hun intrinsiek niet onaardig letterkundig gehalte, van grote cultuurhistorische waarde ³.

In het genoemde verzamelhandschrift komen ook enkele delen voor die niet door Hije zijn geschreven. Ze zijn ouder en werden, misschien door hemzelf, uit andere bronnen in zijn handschrift gekopieerd.

Dit is het zeker geval voor een reeks verzen voor elke maand van het jaar, overgenomen uit de hierboven genoemde almanak, wellicht - wegens een aantal varianten ⁴ - uit een andere versie (waarschijnlijk de eerste druk) dan die welke in de uitgave van 1636 bewaard is.

Deze transcriptie in het Hije-handschrift is echter niet alleen wegens deze varianten belangrijk. Zoals hierboven reeds is vermeld, heeft het enige exemplaar van de almanak uit 1636 de kalenderverzen niet volledig bewaard. De daar ontbrekende strofen ⁵ komen wel voor in Hijes transcriptie, zodat we dank zij dit handschrift de verzen uit de almanak kunnen vervolledigen. We laten ze nu volgen.

JANUARIUS *

1. Geeft een nieuwaer aen uwen vrient,
Aen den armen, en die u dient,
Ock u clijn kinders niet vergheet,
De Verrlekramen staen ghereedt.

2. Peijnst in Janvier om u groen hout
Bijtjids te doen cappen in 't wout,
't Wort ooc tijt ghy den wijngaert snoeyt,
Hoe eer ghesneen, hoe hij best groeyt.

3. Den Derthienavont comt ons voortd,
Dat Coninck Lapken drinckt, versmoort,
Zijt nu heel vrolijck, spaert daer naer,
U rijck is cort, neemt den tijdt waer.

4. Ouders tooght nu dat ghij zijt wijs,
U kinders te houden van het ijs,
Daer niet dan couw te halen is,
En ongheluck te krijghen is.

5. Dat is nu den Laudaten tijdt,
Van vuijle maerten maect-se u quijt,
Die 't water sparen, meer als 't hout,
Den lollepot is haer onderhout.

6. Sint Antheunis Eet nu vergaert,
Alwaer men bier noch wijn en spaert,
Daerna den handtboogh oock brageert,
Voor oude schieters gheextimeert.

7. Kinders roept al: dragh, boomken, dragh,
't Is morghen Sinte Vincents dagh,
Maer eerst soo bint de boomen ront,
Opdat hij haer veel vruchten jont.

8. Dan comt oock Sinte Pauwelsdagh,
Daer men wel op te letten plagh,
Want is hij schoon, stil ende claer,
Hy voorsegh ons een vruchtbaer jaer.

1ste str.:

H. Pharaïldis, Sinte-Veerle, feestdag 4 jan. Op die dag stonden op het Veerleplein kramen opgesteld, houten skeletten bedekt met zeildoek. Het was de zg. Presentjesmarkt, de foor van de Oudburg. Deze werd zo genoemd omdat er in hoofdzaak nieuwjaarsgeschenken verkocht werden ⁶; *en die u dient*: dienstboden, huispersoneel.

2de str.

Volgens Celis ⁷ snoeide men de wijngaard bij voorkeur op de dag van de Drie Gezusters (Bertilia, Eutropia en Genoveva), d.i. 3 jan. : “deze tiende nacht (na Kerstmis) werd beschouwd als invloed hebbende op den wijngaard”, *ghesneen*: gesneden, d.i. gesnoeid.

3de str.

“Derthienavont”: avond vóór 6 jan.; zoals bekend werd toen de koning van het feest getrokken door middel van een koek waarin een boon verborgen was, of door het trekken van *koningsbriefjes* ⁸. De koning hief geregeld het glas, waarop het ganse gezelschap telkens riep: “De Koning drinkt” en zijn voorbeeld volgde; *versmoort*: letterlijk verdrinkt, zich dronken voert; *daer naer*: nadien.

In het Hije-handschrift luiden de twee laatste verzen:

Tooght dat ghij emmers wijser sijt
Als den sodt die het volck verblijt.

5de str.

“Vrou Laudate” is het welbekende type van de slons, de luie, uithuizige, slordige vrouw of meid (*maerten*), een bekend literair topos. Een mini-boekje (8pp.) is aan deze Laudate gewijd: *Hier beghint tleven van laudaten der weerdigen vrouwen. Die tot menigher stede helpt thuijs houwen* (Antwerpen,

s.d.) met als moraal: pas goed op waar die in de buurt is.

De inhoud van dit boekje is overgenomen uit *Veelderhande Geneuchlicke Dichten...* (heruitgave Leiden, 1899), p. 119⁹.

De lollepot was een pot gevuld met gloeiende houtskool (*sparen... gheen hout*) die 's winters onder de wijde vrouwenrok werd geplaatst. Deze plaats gaf aanleiding tot liederen en gedichten waarin de spot werd gedreven met deze "trooster van doghters en vrouwen"¹⁰.

6de str.

Sint-Antonius, abt (die met zijn varken): 17 jan.; *Eet nu vergaert*: de *Eet* of het bestuur van de Sint-Antoniusgilde van busschieters (afgeschaft in 1703 en weer opgericht in 1752) vergaderde op die dag in hun prestigieus gebouw op de St.-Antoniuskaai. Er werd gegeten en gedronken, waarna een schutterswedstrijd, een schieting op doel, werd gehouden. Het was ook de jaarlijkse verkiezing van de deken¹¹. De verkiezing van de koning gebeurde echter op een tornooi, een schieting op de wip in mei (zie hierna, bij mei, 8ste str.).

Zonderling is wel dat ze volgens de tekst "den handbogh" hanteren (*bragheert*), alhoewel het in feite de Sint-Sebastiaansgilde was die dit wapen gebruikte; *voor houde*: lees: door oude; *geextimeert*: hooggeacht. Waarom *oude* schutters?

7de str.

Sint-Vincentius: 22 jan. Vooral in het Noorden van Frankrijk bestond op deze dag, de "jour des brandons", een gebruik dat tot doel had de fruitbomen van ongedierte te bevrijden¹². Men stak strobussels in brand, stak die in grote fruitbomen en schudde met dit stro zodat de gensters in het ronde vlogen. Deze "désinfection magique des arbres à fruits" gebeurde in het bijzijn van velen en ging dikwijls gepaard met het slaken van luide kreten en aanroepingen. Meer dan waarschijnlijk is de passage "kinders roepen... dragh" een allusie op dit gebruik en richten de kinderen hun geroep tot de bomen.

Het omwikkelen van de stam met banden stro of stof is eveneens een verwant gebruik. In *Die Evangelien vanden Spinrocke*, een boekje met volkse wijsheden, dat ca. 1510 bij ons gedrukt werd en een vertaling is van een ouder Frans werk, leest men¹³: "Wie op Sint-Vincentdag de bomen van zijn tuin met een stroband bindt, zal dat jaar veel koren (*sic*; lees: *fruit*)¹⁴ hebben." Dit gebruik was in verscheidene West-Europese landen bekend¹⁵.

8ste str.

Bekering van St.-Paulus: 25 jan. De dagen die op 25 jan. vallen zijn beslissend voor het verdere verloop van het weer. Dit blijkt uit talrijke spreuken¹⁶:

Sint-Paulus schoon en klaer
Geeft een gezegend korenjaar

of nog:

S. Paulus bekeerige met zonne-schijn,
Es goed voor vrucht, ooft, kooren en wijn ¹⁷.

Dit volksgeloof is reeds in de vijftiende eeuw bekend ¹⁸:

Dits Sente Pauwelsdach mi dinct
Als hy sine cappe droeghe brinct
Soe hoepmen der goeder tyt
Tvolc es daer of zeer verblyt
Ende van eene goeden oexte in hopen. (d.i. leeft op hoop van
goede oogst (*oexte*))

FEBRUARIUS

1. Den spinrock voorseght hier ghewis,
Noch een wijnter op handen is,
Wanneer op Onse Vrouwendagh,
De son haer schijnsel geven magh.

2. Ontrent Lichtmis doet op u graen,
En wacht niet dat het af sal slaen,
Hoe meer ghebeyt, hoe dierder goet,
Coopt vry als ghij dat hebben moet.

3. Comt Sint-Amant, bringt abundant,
Leeraers constant in 't vaderlandt,
Comt Valentijn, schinckt ons den wijn,
Soo sal't haest vastenavond zijn.

4. Den vastenavond Bacchus feest,
Wordt seer gheviert van minst en meest,
Hout dan in als de middelmaet,
Den aermen onghetroost niet laet.

5. Men plagh kansen te setten gaen,
Waerdoor veel ondeught wierdt gedaen,
Nu gaet men winnen het pardoen,
Hooren 's Paters lof en sermoen.

6. 'Sanderdaeghs seer verandert is,
't Vleesch moet dan wijcken aen den vis,
't Brassen aen 't vasten ock cedeert,

Een Cruys wordt ons ghepresenteert.

7. Is't immers vasten in dees maent,
Den versschen vis de borse praemt,
Van salm en harinck u gherieft,
Om te weycken alst belieft.

8. Als Sint Pieter sijnen stoel plant,
Dan commen d' oyvaers weer in 't land,
En sint Matthijs scheurt ons het ijs,
Den besten vis is dan pladijs.

1ste str.

Alhoewel men bij *spinrock* automatisch denkt aan het ernaar genoemde *Evangēlie* (zie jan. 7de str.), komt wat hier geaffirmeerd wordt, er niet in voor. *Spinrock* betekent hier volkswijsheid, bijgeloof in de aard van wat men in het *Evangēlie* aantreft; O.-L.-Vrouw Lichtmis (2 febr.): talrijke spreuken met dezelfde prognose als hier zijn bekend ¹⁹, b.v.

Schijnt de zon met Lichtmis hel
Komt vaak vorst nog streng en fel.

2de str.

doet op: sla (voorraad) in; *ghebeyt*: getalmd.

3de str.

St. Amandus (6 febr.): wellicht wordt gealludeerd aan het bekeringswerk van deze apostel in onze streken (*in 't vaderlandt*) en het stichten van vele kloosters ²⁰; H. Valentinus (14 febr.) ²¹.

4de str.

Als: alles.

5de str.

kansen setten: bet. onzeker. Verwijst duidelijk naar een gebruik dat dikwijls in "ondeugd" resulteerde. Misschien zijn de spinningen bedoeld, samenkomsten van jongeren ter gelegenheid van spin-avonden waar na het werk werd gedanst.

6de str.

cedeert: wijkt (voor); *een Cruys* : de vasten is een pijnlijke tijd, een kruis of belasting.

7de str.

de borse praemt : stelt de geldbeugel zwaar op de proef; *weycken* : in te leggen.

8ste str.

St.-Pieters Stoel te Antiochië (22 febr.)²²; St.-Mattias (24 febr.): algemeen bekende spreuk²³:

Sint-Matthijs
Breekt of maakt het ijs

of nog:

Sint-Matthijs breekt het ijs
En brengt het sap in 't rijs.

W.L. BRAEKMAN
(vervolgt)

NOTEN

1. U. Gent, G 2536. Niet in de *Bibliographie gantoise*. Onder nr. 2278 wordt daar wel het *Vermaen van de Moeder* opgenomen. Vanderhaeghen heeft dit boekje niet zelf gezien en schrijft het ten onrechte toe aan Augustijn Graet. Toch bezit de U. Gent er een exemplaar van.
2. W.L. Braekman, *Leven en Werk van de Gentse Rederijker Jacobus Hije (1667-1749)*, Fac. Univ. St. Louis, Studiecentrum 18de-eeuwse Zuid-Nederl. Letterkunde (Brussel, 2002), Cahier 21.
3. W.L. Braekman, "Bedelaars bij de Gentse of Ekkergermense Ommegang", *OvZ* 76 (2001), 27-31; dezelfde, "Ommegang in 1728 van het Gentse St.-Michielsgilde, beschreven door Jacobus Hije", *OvZ* 77 (2002); **-**"; "Gaaischieting op de Waldam te Gent in 1714", *GT* 31 (2002), **-**"; en dezelfde, "Vergadering van het jongerengEZelschap uit de Gentse Begijnengracht in 1707", in voorbereiding.
4. De belangrijkste daarvan worden in de hiernavolgende editie gesignaleerd.
5. Bij augustus: het laatste vers van str. 4, str. 5-8 en bij september de strofen 1-5. Verder zijn er op het einde, bij december, twee strofen die hier totaal verschillen van die in de almanak.
* De strofen zijn door mij genummerd. Wat tussen vierkante haakjes staat, is door mij toegevoegd; dit geldt eveneens voor de punctuering en de hoofdletters.
6. J. Van de Wiele, *De Markt* (Gent, Leuven, 1988), p. 130 en p. 40.
7. G. Celis, *Volkkundige Kalender voor het Vlaamse Land* (Gent, 1990²), p. 91.
8. Celis, *Volksk. Kalender*, p. 95-96 en W.L. Braekman, "Driekoningenavond: koningsbrieven, -liederen en gedichten", *Volkskunde* 98 (1997), 1-40.
9. Over het ontstaan en de betekenis van deze naam, zie D. Th. Enklaar, *Uit Uilenspiegels Kring* (Assen, 1940), p. 64-68.
10. W.L. Braekman, *Hier heb ik weer wat nieuws in d' hand* (Gent, 1990), p. 101-128.
11. B. Baillieul, *De vier Gentse Hoofdgilden* (Gent, 1994), p. 28 en 30.
12. A. Van Gennep, *Le Folklore de la Flandre et du Hainaut français* (Paris, 1935-1936), p. 177 e.v.
13. D. Callewaert (ed.), *Die evangelien vanden spinrocke* (Kapellen, 1992), p. 108.
14. A. Paupert, *Les fileuses et le clerc* (Paris, 1990), p. 283: "Cellui qui le jour Saint Vincent loye (=lie) les arbres de son jardin... il aura cestui an plent de fruis".
15. P. Sébillot, *Le Folklore de France* (Paris, 1904), III, p. 378-379.
16. M. Broekhove, *Weerkundige Kalender voor het Vlaamse Land* (Gent, 1959), p. 38-39.
17. *Den Nederlandschen verstandigen Hovenier* (Gimblet, Gent, z.d.), p. 107.

18. G. Celis, *Volksk. Kalender*, p. 111. Door hem overgenomen uit J.F. Willems, "Oude Rijmalmanak", *Belg. Mus.* 6 (1842), 308.
  19. M. Broekhove, *Weerk. Kalender*, p. 47.
  20. G. Celis, *Volksk. Kalender*, p. 124.
  21. *Idem*, p. 130.
  22. M. Broekhove, *Weerk. Kalender*, p. 56 haalt die spreuk uit 1636 aan, zonder de bron aan te geven. G. Celis, *Volksk. Kalender* vermeldt eveneens het verschijnen van de ooievaars en de zwaluwen op deze dag (p. 132).
  23. M. Broekhove, *Loc. cit.* en G. Celis, *Volksk. Kalender*, p. 132-133.
-